

MAKTAB O'QUVCHILARIDA MA'NAVIY - MA'RIFIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISHDA BUYUK SIYMOLAR OBRAZIDAN FOYDALANISH

Xonnazarova Dilobar Qutbiddin qizi
Oriental Universiteti 2-kurs magistranti

Annotatsiya: *Maqolada o'quvchi-yoshlarni milliy ma'naviy meroslar asosida tarbiya berishda Markaziy Osiyo mutafakirlarining ma'naviy merosidan foydalanish va ular orqali yosh avlodga ijobiy mezonlarni shakllantirish nazarda tutiladi. Shuningdek, buyuk allomalarning tarbiya haqidagi qimmatli o'g'itlaridan na'munalar keltiriladi. Ularning har birini ijod yo'li va hayoti yoshlar uchun katta bir maktabdir.*

Kalit so'zlar: *ma'naviy meros, manaviy tafakkur, odob-ahloq, qarindosh-urug', mahalla va jamoatchilik hamkorligi, ahloqiy kamolot, halollik va poklik, iymon va vijdon, ma'naviy xislatlar.*

Jahonda shaxs va jamiyatning o'zaro munosabati, ijtimoiy amaliyotlar tahlil qilinganda ideal, g'oya, maqsad va modellar katta o'rin egallashi kuzatiladi. Shaxs ma'naviy borlig'ida, avvalo, epistemologik, gnoseologik qatlami yuzaga kelar ekan, unda, albatta, o'zgarmas, mukammal, namuna va andaza singari xususiyatlarga ehtiyoj sezgan. Bu bir tomondan, shaxs ongida ekzistensial bo'shliqni to'ldirib, ikkinchi tomondan, jamiyatda insonning yashashdan maqsadi, intilish ufqlari va baxtlifarovon hayot kechirish ideallarini yaratishga, kompleks rivojlanish modellarini ishlab chiqishni kun tartibiga qo'ygan. Hozirgi kunda o'quvchi-yoshlarda ijtimoiyaxloqiy idealini shakllantirish va uning ma'naviy-mafkuraviy, ijtimoiy-madaniy omillar bilan o'zaro ta'sirlashishini tadqiq etish dolzarb muammolardan hisoblanadi.

O'quvchi yoshlarga tarixiy meros, ma'naviy qadriyatlarni o'rgatish alohida ahamiyatga ega. Natijada, o'quvchida ularga nisbatan shaxsiy munosabat tarkib topib, asta-sekinlik bilan bolaning ma'naviy dunyoqarashi ham shakllana boshlaydi. Bugun ana shunday bir globallashuv davrida, o'quvchilar xalqimiz o'tmishiga hurmat mavqeidan, unga faxr hissi bilan yondashishni o'rgansalar, keyingi hayotida yangi yutuqlarga erishadilari muqarrardir.

Shuning uchun ham o'quvchilar ongiga milliy axloqiy sifatlarni, orzu-istaklari, iymon-e'tiqodlari, dunyoqarashlarini milliy ma'naviy va tarixiy meros asosida shakllantirib bormas ekanmiz, ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi. Buning uchun, shubhasiz, kelajagimiz bo'lmish farzandlarimizning, barkamol, axloqli bo'lib tarbiyalanishlariga erishishda faqat milliy ta'lim-tarbiya ko'nikmalariga ega bo'lishimiz darkor.

Ulug' ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan va bugungi kunda butun ma'rifatli dunyoni hayratga solib kelayotgan ilmiy meros faqat bir millat yoki xalqning emas, balki butun insoniyatning ma'naviy mulki bo'lib, bu bebaho boylik yangi va yangi avlodlar uchun donishmandlik va bilim manbai, eng muhimi, yangi kashfiyotlar uchun mustahkam zamin bo'lib xizmat qilmoqda.

Demak, bugungi yoshlar ajdodlariga munosib ravishda Markaziy Osiyo hududida Uchinchi Renessans davrini yuzaga keltirishi shart. Zero, xalqimizning uzoq o'tmishi, tengsiz madaniyati, mard-jusur bobolari, bebaho ajdodlar merosi doimo yangi kashfiyotlar, yangi marralarni zabt etishga undab turadi.

Ana shunday buyuk insoniy fazilatlar faqat tinch, barqaror, mustaqil yurtda shakllanishi mumkin. Buning uchun har bir yoshni vatanparvarlik hamda ajdodlarimizdan qolgan milliy ma'naviy meroslarga hurmat ruhida tarbiyalash davrning asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda yosh avlodning jismoniy, intellektual va axloqiy jihatdan kamol topishiga, ularni islom madaniyatining manbalari asosida milliy tarixiy merosimizga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash kabi ustuvor yo'nalishlarda keng qamrovli tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. «...Xalqimizning tarixiy merosi, urf-odatlar va milliy tarbiya an'alarini asrabavaylash, keng aholi qatlamlari, ayniqsa, yoshlarimiz o'rtasida dinlararo bag'rikenglik, millatlararo totuvlik va o'zaro mehr-oqibat muhitini mustahkamlash bo'yicha choratadbirlar ishlab chiqish»[2] kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Bu borada Imom Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy, Imom Abu Iso at-Termiziy va Al-Hakim at-Termiziy kabi muhaddis olimlarning ilmiy asarlarida insonning ma'naviy-axloqiy, tarbiyaviy qarashlariga oid jihatlaridan yosh avlod ma'naviy tarbiyasiga tatbiq qilishning pedagogik yechimlarini asoslash, muhaddis olimlar ilmiy merosidan, ayniqsa, xulq, odob-axloqni ta'minlashga xizmat qiladigan kasbiy malaka, ijtimoiy-pedagogik bilimlarning ma'naviy-axloqiy jihatlariga ilmiy izlanishlarni keng qamrovli amalga oshirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining bir qator farmon va qarorlari, jumladan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda 1059-son «Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish choratadbirlari to'g'risida»gi Qarori (mazkur Qarorning III bob 10-bandida umumiy o'rta ta'lim muassasalarining I-XI sinflari uchun «Odobnoma», «Vatan tuyg'usi», «Milliy istiqloq g'oyasi va ma'naviyat asoslari», «Dinlar tarixi» fanlarini birlashtirgan holda «Tarbiya» fani joriy etildi), qabul qilindi.

Ma'naviy-axloqiy bilimlar o'quvchi faoliyatida ma'naviy ko'nikma va malakalarni shakllantiradi. Demak, ma'naviy-axloqiy tarbiyalashni takomillashtirish o'quvchilarning maktabda turli ijtimoiy-gumanitar fanlar asoslarini egallashlari borasida paydo bo'ladi. Ma'naviy-axloqiy bilim orqali ma'naviy-axloqiy tarbiyalashni takomillashtirishga erishiladi. Imom al-Buxoriy rivoyat qilgan «Imdan boshqa najot yo'q va bo'lmagay» yoki «Beshikdan qabrgacha ilm izla» hadislarida ko'rishimiz mumkin. Bilim - o'quvchilarning axloqiy me'yorlarida aloqalari va munosabatlarida namoyon bo'ladi. O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashni takomillashtirishda ta'limtarbiya jarayoni mazmuni, shakl va metodlarini takomillashtirish alohida o'rin egallaydi. Bu o'qituvchining bilim saviyasiga, pedagogik mahoratiga, san'atkorligi, salohiyatiga bog'liq. O'quvchining darslarda olgan nazariy bilimi, amaliy ko'nikma va malakalari ularning turmushida, xulq-atvorida, jamiyatdagi kishilarga bo'lgan munosabatida namoyon bo'ladi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya har bir shaxsni madaniyat, ma'rifat dunyosiga olib kiradi.

Axloqiy tarbiya o'qitish jarayoni bilan qo'shib olib boriladi. Buyuk nemis pedagogi A. V. Disterveg ta'kidlaganidek, yaxshi o'qita bilgan o'qituvchi yaxshi tarbiyalaydi ham. Axloqiy tarbiya jarayonining muvaffaqiyati o'quvchilar va o'qituvchilar jamoasining saviyasiga bog'liq. Buning uchun jamoa ahil va inoq, bolalar intizomli bo'lishi kerak. Tarbiyaviy ishlarning bunday rejali va aniq maqsadli bo'lishi hamda hamjihatlik bilan amalga oshirilishi axloqiy tarbiyaning muvaffaqiyatini ta'minlaydi. A.S. Makarenkoning «o'nta yuqori malakali, o'z holicha ishlaydigan o'qituvchidan malakasi past, bir yoqadan bosh chiqaradigan beshta o'qituvchi afzal» [4]deganini unutmaslik kerak. Maktabda ijobiy emotsional sharoit yaratish axloqiy tarbiya jarayoniga foydali ta'sir etadi. Shu o'rinda o'quvchilarni milliy ma'naviy meroslar asosida axloqiy tarbiyalashda quyidagi usullarni tavsiya etish mumkin:

-birinchidan, tushuntirish, o'qitirish, suhbat, munozara, leksiya, rag'batlantirish, jazolash usullaridan foydalanish asosida o'quvchilarning maktabdagi umumiy va yagona tartib qoidaga rioya qilishlariga erishish;

-ikkinchidan, axloqiy odatni shakllantirishda mashq va mashqlantirish hamda bolalarning turli faoliyatini uyushtirish;

-uchinchidan, turli bayram tadbirlari «Mustaqillik kuni», «Navro'z bayrami»; adabiy kechalar «Sharq mutafakkirlari dunyo tamadunining asoschilari» mavzularidagi tadbirlarni samarali tashkil qilish;

-to'rtinchidan, Tarbiyaviy soatlar, «Tarbiya» darslari saviyasini oshirishda interfaol metodlardan samarali foydalanish;

-beshinchidan, ommaviy axborot vositalari kinoteatr, televidenie ko'rsatuvlaridan, jumladan, «Otalar so'zi aqilning ko'zi», kabi eshittirishlaridan foydalanish;

-oltinchidan, mehnat faxriylari, ilm-fan xodimlari va urush faxriylari, ko'p bolali onalar, imonli qariyalar, hojilar bilan o'quvchilar uchrashuvlarini uyushtirib borish;

-yettinchidan, dars jarayonida sinfdan va maktabdan tashqari mashg'ulotlarda Sharq qadriyatlari va milliy an'analar aks etgan Qur'oni Karim, Hadis, Kaykovusning «Qobusnoma», Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilig», Nosir Xisravning «Saodatnoma», Ibn Sinoning «Donishnoma», Sa'diyning «Guliston», «Bo'ston», Navoiyning «Mahbub ul-qulub», Boburning «Boburnoma», Abdulla Avloniyning «Turkiy guliston yoxud axloq» kabi asarlaridan foydalanish lozim.

O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashni takomillashtirish asosida ularda bir qator sifatlar namoyon bo'ladi. Ular: o'z-o'zini boshqarish, o'z-o'ziga doimo tanqidiy qarash, kamchiliklarni o'zidan qidirish, o'z-o'ziga talabchan bo'lish, hamma joyda aniq ishlarni vijdonan bajarish, o'z-o'zini tarbiyalash, bunda kuchli va kuchsiz tomonlarni aniqlash, axloqiy tarbiyalanganligini, bilimlarni yaxshi egallaganligi, axloqiy tuyg'ularning rivojlanganligi, maqsadga intilish, dovyuraklik va hal qiluvchanlik, mustaqil fikrga ega bo'lish, talabchanlik, tashabbuskorlik, mustaqillik, o'z-o'zini idora qilish va tuta bilish tashkil etadi.

Pedagogik faoliyatda hoh u boshlang'ich sinf o'qituvchisi bo'lsin, hoh u yuqori sinf o'qituvchisi bo'lsin dars mashg'ulotlarida ma'naviy-axloqiy tarbiya mazmunini xalqimizning necha ming yillik tarixida ota-bobolarimizdan meros bo'lib qolgan milliy-ma'naviy meroslar, an'ana va urf-odatlarini, Islom dini va hadisshunos allomalarimizning hadis g'oyalari bilan

boyitish maqsadga muvofiqdir. Chunki, bu usullar axloqiy tarbiya negizini tashkil etib, o'quvchilarning ma'naviy axloqiy tarbiyalashni takomillashtirishda xizmat qiladi.

REFERENCES:

1.Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. Toshkent.: O'zbekiston, 2018.-B.181.

2.O'zbekiston Respublikasining Prezidentining Qarori. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida. 2017 yil 28 iyul // Xalq so'zi, 2017 yil 29 iyul. PQ-3160-son. [Elektron resurs] <https://lex.uz/docs/4071203>

3.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyevning Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasi. 2020 yil 29 dekabr.

4.Pedagogika / A. Q. Munavvarovning umumiy tahriri ostida. – T.:O'qituvchi, 1996.

5.Bakhromovich SI. The impact of managerial professional development on the effectiveness of Higher Education institution management. *Academicia: an international multidisciplinary research journal*. 2020;10(12):1014-20.